

Казус 1.

15 ёшли У. велосипедда кетаётиб, йўлни кесиб ўтаётган В.нинг бошидан мўйнали телпагини юлиб олиб қочди. Буни мотоциклда кетаётган Ф. кўриб қолиб уни ушламоқчи бўлди. У.га етиб онгли равишда мотоцикл билан уриб юборди ва ўртача оғирликда тан жароҳати етказди.

Терговчи Ф.нинг ҳаракатини ЖКнинг 105-моддаси 1-қисмини, яъни қасддан ўртача оғирликдаги шикаст етказиш деб квалификация қилди.

Ҳимоячи эса, Ф.га нисбатан ЖКнинг 39-моддасини қўллаб, жиноий жавобгар бўлмаслиги лозимлигини таъкидлади.

Терговчи ва ҳимоячининг ҳаракатларига баҳо беринг. Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказишнинг шартларини таҳлил қилинг. Фикрингизни асослаб беринг.

15 ёшли У исмли шахс В исмли шахснинг бошидаги мўйнали телпагини юлиб олиб қочди. Бу вазиятда шахснинг қилмиши бир қарашда қайси модда билан квалификация қилинишини аниқлаш лозим бўлади.

Кодекснинг 166-моддасига назар ташласак.

Талончилик, яъни ўзганинг мулкани очикдан-очик талон-торож қилиш —

уч йилгача ахлоқ тузатиш ишлари ёки икки йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёки беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Талончилик:

а) ҳаёт ва соғлиқ учун хавфли бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб;

б) анча миқдорда;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, —

уч йилдан беш йилгача озодликни чеклаш ёхуд уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Талончилик:

а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
б) уй-жойга, омборхона ёки бошқа хонага ғайриқонуний равишда кириб;

в) кўп миқдорда содир этилган бўлса, —

беш йилдан ўн йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Талончилик:

а) жуда кўп миқдорда;
б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, —

ўн йилдан ўн беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади дейилган демак У нинг ёшига эътибор қаратамиз 15 ёш бўлганлиги учун бир қарашдан жазога тортилмайди дейишимиз мумкин эди лекин Кодекснинг 17-моддасида

Жиноят содир этгунга қадар ўн олти ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахслар жавобгарликка тортиладилар.

Жиноят содир этгунга қадар ўн уч ёшга тўлган шахслар жавобгарликни оғирлаштирадиган ҳолатларда қасддан одам ўлдирганликлари (97-модданинг иккинчи қисми) учунгина жавобгарликка тортиладилар.

Жиноят содир этгунга қадар ўн тўрт ёшга тўлган шахслар ушбу Кодекс 97-моддасининг биринчи қисми, 98, 104 — 106, 118, 119, 137, 164 166, 169-моддалари, 173-моддасининг иккинчи ва учинчи қисмлари, 220, 222, 247, 252, 263, 267, 271-моддалари, 277-моддасининг иккинчи ва учинчи қисмларида назарда тутилган жиноятлар учун жавобгарликка тортиладилар.

Ушбу Кодекснинг 122, 123, 1251, 127, 1271, 1281, 144, 146, 193 — 195, 205 — 210, 225, 226, 230 — 232, 234, 235, 279 — 302-моддаларида назарда тутилган жиноятлар учун жиноят содир этгунга қадар ўн саккиз ёшга тўлган шахслар жавобгарликка тортиладилар.

Ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар жиноят содир этган шахслар умумий қоидаларга мувофиқ ва ушбу Кодекснинг Умумий қисми олтинчи бўлимида назарда тутилган хусусиятлар ҳисобга олинган ҳолда жавобгарликка тортиладилар дейилганлиги сабабли муаммо йўқ. У исмили шахс Кодекснинг 166-моддасида назарда тутилган жиноятни содир этган.

Мазкур жиноятнинг давомида Ф исми шахс мотоциклда У исми шахсни ушлаш учун онгли равишда уриб юборди ва ўртача оғирликдаги тан жароҳатини етказди. Терговчининг фикрича Ф исми шахснинг ҳаракати жиноят кодексининг 105-моддаси 1-қисмида назарда тутилган содир этилаётган пайтда ҳаёт учун хавфли бўлмаган ва ушбу Кодекснинг 104-моддасида назарда тутилган оқибатларга олиб келмаган, лекин соғлиқнинг узоқ вақт, яъни камида йигирма бир кун, аммо тўрт ойдан кўп бўлмаган даврда ёмонлашувига ёки умумий меҳнат қобилиятининг ўн фоизидан ўттиз уч фоизигача йўқолишига сабаб бўлган қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш ва 104-моддада.

Содир этилаётган пайтда ҳаёт учун хавфли бўлган қасддан баданга оғир шикаст етказиш натижасида кўриш, сўзлаш, эшитиш қобилиятини йўқотиш ёхуд бирон аъзонинг ишдан чиқиши ёки унинг фаолияти тамоман йўқолишига, руҳий ҳолатининг бузилишига ёки соғлиғининг бошқача тарзда бузилишига, умумий меҳнат қобилиятининг ўттиз уч фоизидан кам бўлмаган қисмининг доимий йўқолишига ёки ҳомиланинг тушиши ёхуд баданнинг тузалмайдиган даражада хунуклашишига сабаб бўлса, деб кўрсатилган. Мазкур ҳолатдаги оқибатларга олиб келмаган лекин соғлиқнинг узоқ вақт, яъни камида йигирма бир кун, аммо тўрт ойдан кўп бўлмаган даврда ёмонлашувига ёки умумий меҳнат қобилиятининг ўн фоизидан ўттиз уч фоизигача йўқолишига сабаб бўлган қасддан баданга ўртача оғир шикаст

етказиш деб кўрсатилган. Жиноятнинг барча таркибий элементлари жумладан объект-шахснинг ҳаёти ва соғлиғи, объектив томон-қилмиш ҳаракат, субъект-умумий асосда 16 ёшга тўлган ақли расо шахс, субъектив томон-айб-қасд жиноятнинг барча элементлари мавжуд хусусан ижтимоий ҳавфли қилмиш, ҳуқуққа ҳилоф айб ва жазога сазоворлик. ЖК 104, 105, 109-моддалари биринчи қисмларида қайд этилган баданга етказилган шикаст муайян даражадаги оғирликка тааллуқлилигини эътироф этиш учун улардан биттаси этарли бўлади. Агар баданга етказилган шикаст оғир, ўртача оғир ёки енгил хусусиятга эга эканлигини кўрсатувчи бир неча белги мавжудлиги аниқланса, шахсни жиноят ишида айбланувчи тариқасида иштирок этишига жалб қилиш тўғрисидаги қарорда ҳамда суд ҳукмида уларнинг барчаси баён этилиши шарт¹. Баданга етказилган ўртача оғир шикастлар оғир шикастлардан, шуниси билан фарқланадики, улар ҳаёт учун ҳавфли бўлмайди ва одатда ўртача оғир шикаст етказилганда ўлим юз бермайди. Юқорида келтирилган фикрлар ўртача оғир шикастларнинг зарурий белгиси ҳисобланади. Баданга етказилган ўртача оғир шикаст одамнинг соғлиғига анча зиён етказиши мумкин, лекин улар аъзонинг йўқотилишига ёки оғир тан жароҳатларига хос бўлган бошқа оқибатларга сабаб бўлмайди. Бу вақтда етказилган ўртача оғир шикастларнинг асосий белгилари қуйидагилар ҳисобланади:

- 1) Соғлиқнинг узоқ вақт, яъни камида йигирма бир кун, аммо тўрт ойдан кўп бўлмаган даврга ёмонлашуви;
- 2) Умумий меҳнат қобилиятининг ўн фоиздан ўттиз уч фоизгача йўқотилиши.

Жабрланувчининг соғлиғини ёмонлашуви қанча давом этганлиги меҳнатга қобилиятсизлик варақаси асосида, жабрланувчининг касалхонада ётиб даволаниши қанча давом этгани ҳақидаги маълумотнома асосида ҳам аниқланади баданга етказилган шикаст, касаллик варақаси билан тасдиқланган меҳнатга қобилиятсизликнинг давом этиш муддати ҳамиша ҳам етказилган шикаст билан боғлиқ бўлавермайди ва бошқа ҳолатлар: бир

вақтда қўзғалган бошқа касаллик жабрланувчиси билан боғлиқ бўлиши мумкин. Аксинча, жабрланувчининг ўз илтимосига кўра касаллик варақаси барвақт ёпилиб, у тўла соғаймасдан ишга чиқиб кетиши ҳам мумкин. Шу сабабдан соғлиқнинг узоқ вақт ёмонлашувига олиб келган айбдорнинг қилмиши Жиноят кодексининг 105-моддаси билан квалификация қилинганида, соғлиқнинг ёмонлашув муддати Жиноят- процессуал кодексига мувофиқ, суд-тиббий экспертизаси ҳулосаси асосида аниқланмоғи лозим². Бизнинг фикримизча терговчининг фикрини тўғри деб баҳолашимиз учун юқорида кўрсатилган барча асосларнинг мавжудлиги 105-модда 1-қисм учун асос бўлади. Акс ҳолда юқоридаги айбланувчи Ф нинг ҳаракатлари жабрланувчининг бирор аъзосини ишдан чиқариш, кўриш қобилияти, сўзлаш қобилияти ёки эшитиш қобилияти бўлиши мумкин, умумий меҳнат қобилиятини ўттиз уч фоизидан кам бўлмаган қисмини йўқотиши жиноят кодексининг 104-модда 1-қисм билан³ квалификация қилинади.

Ҳимоячининг фикрига қарайдиган бўлсак айбланувчи жиноят кодексининг 39-моддаси билан жиноий жавобгарбўлмаслигини такидлайди. Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказишнинг қонунийлик даражасини белгиловчи бир қанча шартлар мавжуд:

Биринчи шарт-идтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ҳокимият органларига топшириш мақсадида ушлашдир. Яъни ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш-ижтимоий фойдали ҳисобланади. Ижтимоий фойдалилик тушунчаси ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш зарурати билан бирга шахсни ҳокимият органларига топшириш мақсадида зарар етказиш ҳолатини ҳам ўз ичига олади. Жиноят содир этган шахсни ушлаш вақтида ўч олиш мақсадида унга зарар етказган бўлса, бундай ҳолларда ушлаб берган шахс етказган зарари учун умумий асосларда жавобгарликка тортилади. Шахсни ушлаш мақсадини аниқлаш учун конкрет иш бўйича барча ҳолатларни, хусусан ушлашни амалга оширган шахс фаолиятининг мотивлари, ушлашда танланган усул ва

воситалар, шарт-шароит, етказилган зарарнинг характери ва оғирлик даражаси, шунингдек, қасднинг йўналтирилганлигини ифодаловчи бошқа ҳолатлар таҳлил қилиниши керак.

Иккинчи шарт-ушланаётган шахснинг соғлиғи ёки мулкига муайян зара етказилишига йўл қўйилади. Албатта, шахсни ушлаётганда уни ҳаётидан маҳрум этиш мумкин эмас, ушлашдан мақсад жиноятчини тегишли ҳокимият-органларига топширишдир. Инсониятга қарши ёки террористик хатти-ҳаракатларни бирнеча марта содир этган, жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдирирган шахсни ушлаш вақтида вазиятга қараб унинг ҳаётига зарар етказилиши мумкин. Ижтимоий хавфли қилмиш содирётган шахсга зарар етказишнинг шартларидан яна бири ушланиши мумкин бўлган шахслар доирасининг белгиланганлигидир яъни қонунда ижтимоий хавфли содир этган шахсларнигина ушлаш мумкинлиги белгилаб берилган. Бундай шахсларни ушлаш вақтида зарар фақат уларнинг ўзига етказилиши керак, зарар учинчи шахсга етказилган тақдирда бундай қилмиш иш ҳолатларига қараб охирги зарурат ёки мустақил таркибли жиноят сифатида баҳоланиши мумкин.

Учунчи шарт-Ушлаш вақтида зарар етказиш жиноятчининг қочишига йўл қўймайдиган ягона восита бўлиши лозим. Агар шахсни ушлашда бошқа имкониятлар бўлган бўлса-ю, у имкониятлардан фойдаланилмай унга зарар етказилса, айбдорнинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг 39-моддаси 1-қисмида кўрсатилган ҳолатларга тўғри келмайди. Зара етказиш ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг энг сўнги имкони, мажбурий чорааа бўлиши керак.

Зара етказишнинг «мажбурийлик» ҳолатини аниқлаш мақсадида тергов ва суд органлари қуйидагиларни таҳлил қилишлари керак:

А) ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахснинг жиноий жавобгарликдан қочиш имкониятига эга ёки эга эмаслиги;

Б) бу борада ушлашга қаршилик кўрсатувчи шахснинг фаоллиги, қаршилик кўрсатиш чоралари, қилмиш содир этилган жойдан қочиши шунингдек огорҳлантирилгандан кейин ҳам ўз фаолиятини тўхтатмаслиги;

С) ушлашни амалга оширувчи шахснинг имконияти, ушлашни зарар етказмасдан амалга ошириши эътиборга олиниши лозим.

Бундай имкониятни аниқлаш учун ушлашни амалга оширувчи ва ушланувчи шахсларнинг сони, ёши, жинси, қуролланганлиги, жисмоний кучи ва шу кабилар инобатга олиниши керак.

Тўртинчи шарт- ушлаш зарарлари нисбати тенг бўлган ҳолдагина қонуний ҳисобланади, яъни ушлаш вақтида етказилган зарар содир этган жиноятчининг ижтимоий хавфлилик даражасига ва характериға ушлаш ҳолатига нисбатан тўғри келмаслиги мумкин эмас. Ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида унга етказилган заранинг қонунийлигини баҳолашда ушлаш вақтидаги шарт-шароитлар ҳамда вазият, қилмишни содир этган шахснинг ушланишида қочиш мақсадида қилинган ҳаракатлари, ушловчининг куч ва имкониятлари, хавфлилик даражаси, рухий ҳолати билан боғлиқ бўлган бошқа ҳолатлар ҳисобга олинади. Хусусан одам ўлдирган шахс қаршилик кўрсатмаса ёки унинг қаршилиги аҳамиятсиз бўлса, унга зарар етказиш ушлаш чەгарасидан чиқмаслиги керак. Мабодо шахс жиноий жавобгарликдан қочиб уни ушламоқчи бўлган шахсга тажовуз қилса, ушлашни амалга оширувчи шахс зара етказишнинг йўл қўйилган чەгарасидан четга чиқиш ҳуқуқига эгадир. Бундай ҳаракат етказилган зарурий муҳофаа деб квалификация қилиниши керак.

39-модда. Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказиш бизнинг фикримизча айбдор ўзининг фуқоролик бурчини бажарган 39-модданинг Ушлаш воситалари ва усуллариға, қилмишнинг ҳамда уни содир этган шахснинг хавфлилик даражасига, шунингдек ушлаш шароитига бутунлай мос келмайдиган, ушлаш зарурияти тақазо этмаган ҳолда ушланаётган шахсга қасддан зараз етказиш ушлаш чоралари чەгарасидан четга чиқиш деб топилади.

Ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида унга етказилган заранинг қрнунийлигини баҳолашда, қилмишни содир этган шахснинг ушланишидан қочиш мақсадида қилинган ҳаракатлари, ушловчининг кучи ва имкониятлари, руҳий ҳолати ва ушлаш билан боғлиқ бўлган бошқа ҳолатларҳисобга олинади. Казусимизга қарайдиган бўлсак жабрланувчи 15 ёшли шахс, айбдор эса мотосикл ҳайдовчиси яъни ҳайдовчилик гувоҳномасига эга бўлиши мумкин, жабрланувчини ушлаш вақтида уриб юбормасдан, ушлаш усулиғни бошқа йўлидан ҳам фойдаланса бўларди. Олдини тўсиш ёки югуриб ушлаш яна казусимизга қайтадиган бўлсак айбланувчи унга етиб олганда онгли равишда дейилган жойида бу ҳолатда Жиноят кодексининг 39-моддасига қарайдиган бўлсак ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахс хавфлилик даражасига, шунингдек ушлаш шароитига бутунлай мос келмайдиган ушлаш чэгарасидан четга чиқганҳолда яъни ушланаётган шахсга қасддазн зараз етказиш ушлаш чораларидан четга чиқиш деб айтилади. Зарурий чоралар чэгарасидазн четгачиқиш деб топиш учун жиноятчини ушлаган шахс етказган зарар ва жиноятчи томонидан етказилган зарар тенг эмаслиги шарт, лекин бу тенгсизлик жиноятчини ушлаган шахс учун етарлича аниқ ва равшан бўлиши лозим. Ушлаш вақтида ушлаш чэгаралари чэгарасидан четга чиқиш оқибатидаетказилган зарар нафақат очик ва равшан балки ушлаш заруриятининг оқибатида вужудга келган бўлиши зарур. Баданга етказилган шикастнинг хусусияти ва оғирлик даражасини аниқлаш, одатда, тиббиёт органлари вваколатига тааллуқли бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирининг 1992-йил 21-октябрдаги буйруғи билан тасдиқланган, баданга етказилганшикаст оғирлигини суд-тиббий экспертиза йўсинда белгилаш қоидаларига мувофиқ ўтказилади. Агар айбдор ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлигининг хавфли эканини англаса, жабрланувчи баданига муаййан даражада шикаст етказиши мумкинлигига кўзи етса ва шуни хоҳласа ёинки хоҳламасада, бунга онгли равишда йўл қўйса ёки ўз қилмишидан келиб чиқадиган оқибатларга бефарқ қараса, барча қилмиш аслида келиб чиққан оқибатлар бўйича квалификация

қилинади. Демак юқорида келтирилган фактларни хулосалайдиган бўлсак терговчи 105-модда 1-қисм яъни қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш деб баҳоланяпти бу сабабни олишимиз учун юқорида билдирилган фикримизда айтилгандек экспертиза хулосасига эътибор қаратишимиз лозим, экспертиза хулосаси 105-модда 1-қисмга тўғри келадиган бўлса шу модда билан квалификация қилишимиз лозим, оқловчи фикрича айбланувчи 39-модда 1-қисм билан жиноий жавобгар бўлмаслига айтиляпти лекин 39-модда 2-қисм ва 3-қисмларига қарайдиган бўлсак айбланувчи ижтимоий хавфли қилмиш содир етган шахсни ушлаш мақсадида ўзининг фуқаролик бурчини бажарган, аммо ижтимоий хавфли қилмиш содир етган шахсни ушлаш шароитига битунлай мос келмайдиган, ушлаш чегарасидан четга чиққан ҳолда онгли равишда зарар етказганлиги ушлаш чегарасидан четга чиқиш деб баҳоланади. Фикримизча ҳимояловчит фикри Ф. нинг ҳаракатини жиноят эмас деб баҳо берди лекин бу ерда айб мавжуд терговчи фикри эса асосли ҳисобланади яъни Ф ҳаракати жабрланувчига нисбатан қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш деб топилади. Кодексининг 105-моддаси 1-қисмини қўллаш тўғри ҳисобланади.

Фойдаланилган веб саҳифа

1.www.lex.uz